

Paranoia door het zien van een dode kat

ALLE LANSU

Sinds 1985 schrijft Jean-Philippe Toussaint (1957) de ene bestseller na de andere. Keer op keer betreft het flinterdunne boekjes waarin nauwelijks iets substantieels gebeurt. Maar de Franse schrijver (van Belgische origine) heeft een diepere bedoeling met zijn op het oog oppervlakkige verhaaltjes. Zijn werk is eigenlijk een speelse flirt met het meer dan driehonderd jaar oude gedachtengoed van de existentialist avant la lettre Pascal.

Het noodlot van de mens is dat hij zich voortdurend in nutteloze activiteiten stort om uit de klauwen van het Niets te blijven, om niet de gapende afgrond onder het bestaan te hoeven ervaren. Gewoonte en afleiding moeten hem behoeden voor het besef dat hij nietig is, en eenzaam, en onherroepelijk onderweg naar de dood. Zo luidt, heel kort samengevat, de visie van Pascal.

Toussaints hoofdpersonen, mannen in de leeftijd van de schrijver, zoeken een manier, een *modus vivendi*, om de immer beweeglijke werkelijkheid te bezweren. Het begon met *La salle de bain (De badkamer)*, gevolgd door *Monsieur (Meneer)*. Twee romans waarin de hoofdpersonen een uitgesproken hartstocht voor de onbeweeglijkheid aan de dag leggen. De een brengt zijn dagen het liefst door in de badkamer, mijmerend over het verstrijken van de tijd, de ander zoekt bij voorkeur zijn toevlucht op een stoel op het dak van zijn flat, waar hij zich overgeeft aan bespiegelingen over de ondoorgrondelijke kosmos.

Het zijn mannen zonder ambitie of initiatief. Ze halen hun schouders op over de in hun ogen zinloze dadendrift om hen heen. Voor zover ze aan het sociale leven deelnemen, doen ze dat als vervreemde buitenstaanders. In eenzame afzondering van het wereldse gewoel vinden ze momenten van gemoedsrust.

Deze eerste twee romans irriteerden me. Ik vond ze steriel en al te geconstrueerd. De ironie was zo ver doorgevoerd dat de hoofdpersonen voor mij bloedeloze stripfiguren bleven.

Toussaints derde roman, *L'appareilphoto (Het fototoestel)*, beviel aanmerkelijk beter. De hoofdpersoon is net zo'n outsider als zijn voorgangers, maar hij gaat de confrontatie met de wereld niet langer uit de weg. Al gaat hij niet bepaald recht op zijn doel af. Hij zoekt het in omzichtigte, omtrekkende bewegingen in de hoop dat die het verzet van de weerbarstige werkelijkheid zullen breken. Dan kan hij eindelijk zijn voornemens ten uitvoer brengen. Maar alles wat hij onderneemt eindigt ongemerkt in het niets.

De belangrijkste oogst van zijn vergeefse omzwervingen vormen enkele vluchtige momenten van geluk. Ultieme momenten, waarin hij zich voor even een onbeweeglijk middelpunt voelt in de immer bewegende werkelijkheid, momenten die hem verzoenen met het vergankelijke bestaan.

Een opvallende karakteristiek in Toussaints vertelwijze is de omstandige beschrijving van de meest triviale handelingen. Het lijkt een poging om de

luidruchtige werkelijkheid te bezweren met taal. Tegelijkertijd sorteert die werkwijze een vervreemdingseffect. Het alledaagse krijgt, juist door de minutieuze beschrijving van banale details, een absurde dimensie.

Bij een dergelijk procedé ligt verveling op de loer. Want je moet je wel door al die uitentreuren beschreven alledaagse handelingen heenworstelen. Toussaint redt het een heel eind met zijn laconieke, ouwehoerderige verteltoon en zijn droge ironische tong-in-wang-humor, maar geheel aan deze valkuil ontkomt hij niet. En toch is het knap hoe hij weet te woekeren met minimale middelen en optimaal gebruik maakt van een beperkt aantal personages en decorstukken.

In zijn onlangs vertaalde roman *La réticence (De aarzeling)* is de 33-jarige hoofdpersoon op vakantie aan de kust, samen met zijn acht maanden oude zontje. Hij aarzelt of hij een bezoek zal brengen aan vrienden die in het kustplaatsje een villa bewonen. Op de ochtend dat hij eindelijk de stoute schoenen aantrekt, ziet hij in de haven een dode kat drijven. De afwezigheid van de vrienden in de villa en zijn vermoeden dat de kat geen natuurlijke dood is gestorven, vermengen zich in zijn hoofd tot een thrillerachtige fantasie. Hij raakt geobsedeerd door de raadselachtige beweging in de kleine wereld om hem heen. Elke onschuldige gebeurtenis is koren op de molen van zijn paranoïde mind. Toussaint schetst overtuigend hoe zoiets in z'n werk gaat.

Suspense

De ik-figuur is op afstand het initiatiefrijkste personage in het universum van Toussaint. Hij ontpopt zich als een ware detective. Met deze opzet introduceert Toussaint een nieuw element in zijn werk: suspense. Maar hij verslikt zich in zijn bedoelingen. De schrijver hinkt op twee gedachten: de lezer aan de oppervlakte van zijn verhaal proberen te winnen voor zijn suspense-lijn en tegelijkertijd het Pascaliaanse gedachtengoed vanuit een nieuwe invalshoek over het voetlicht brengen. Dat gaat wringen.

Na een wat moeizame aanloop om de beoogde spanning op te roepen, slaagt Toussaint er in de lezer te laten delen in de onzekerheid van de hoofdpersoon. Zolang wij ook geloven dat er iets niet pluis is in dat slome kustplaatsje, of dat op z'n minst niet uitsluiten, lezen wij de roman met rode oortjes.

Op een gegeven moment neemt het paranoïde denken van de ik-figuur echter zo'n ongeloofwaardige vlucht dat de lezer er definitief van overtuigd is dat de hoofdpersoon zich maar wat in z'n hoofd heeft gehaald. Dan breekt de suspense-lijn en is de roman voor de resterende twintig pagina's van z'n magic spell beroofd. Alles wat vervolgens in stelling wordt gebracht om spanning op te roepen, is tevergeefs. Ook de geleidelijke deconstructie van de paranoia, die alle gebeurtenissen weer tot hun even alledaagse als onschuldige betekenis terugbrengt, vermag de lezer niet meer te boeien. Die had al lang begrepen dat het allemaal 'much fuss about nothing' was.

Daarmee zijn we terug bij de filosofie die Toussaint ons keer op keer wil demonstreren: elke poging om greep te krijgen op de werkelijkheid om ons heen is gedoemd te mislukken. De hoofdpersoon in *De aarzeling* raakt verstrikt in een idee fixe. Maar hij mag zich dan muizenissen in z'n hoofd halen, het behoedt hem wel voor existentiële bespiegelingen die nog aanmerkelijk verontrustender zijn. Zijn enige houvast in een steeds ongrijpbaarder wordende werkelijkheid vormt de aanwezigheid van zijn zontje en zijn als een refrein terugkerende

observatie van 'hetzelfde, iedere nacht identieke maanlicht, altijd precies hetzelfde, met dezelfde donkere wolken die langs de hemel gleden'. Ook hier bestaat zijn oogst slechts uit een paar voorbijgaande momenten van 'verlichting van geest en zinnen', wanneer hij bijvoorbeeld voor een open raam luistert naar het ruisen van de zee, of met zijn voeten in het natte zand een volop verlichte ferry aan de horizon ziet verdwijnen.

Toussaints oeuvre is langzamerhand een hecht geconstrueerd project aan het worden. Het heeft iets gelikts en toch ook ontegenzeggelijk iets eigens. En zo blijf ik, ondanks alles, nieuwsgierig naar de volgende variatie op zijn thema.

Jean-Philippe Toussaint: *De aarzeling*. Vertaling: Marianne Kaas. Van Gennepe (f 24,50).